

ЎРМОН ХЎЖАЛИГИ ТАСАРУФИДАГИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЯЙЛОВ ЕРЛАРИНИ ДЕГРАДАЦИЯГА УЧРАШИНING АСОСИЙ ОМИЛЛАРИ

Кароматов Валихон Шобобо ўғли
«Ер ресурсларидан фойдаланиш ва бошқариш»
мутахассислиги бўйича 2-босқич магистранти

Аннотация Мақолада ўрмон хўжалигининг яйлов ерларида деградацияга учрашининг олдини олиш ва самарали фойдаланиш, уни ташкил этиш борасидаги илмий ва амалий ишлар. Иқлим ўзгариши шароитида яйлов ерларидан фойдаланишни лойиҳавий усуллари бўйича маълумотлар ва тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: Тоғ олди ва чўл яйловлари, пичанзорлар, деградация жараёнлари, яйловлар тадқиқоти.

Мавзунинг долзарблиги Маълумки, дунёда иқлим ўзгаришининг қишлоқ хўжалигига таъсири ёмон оқибатларга олиб келмоқда. Ўзбекистон Республикаси ер фонди тоифалар ичида қишлоқ хўжалиги ерлари республиканинг умумий ер майдон (яъни 44892,4 минг га) нинг 20761,6 минг гектарни ташкил этади [3]. Бу дегани қишлоқ хўжалиги ерларимиз умумий ҳисобда республиканинг 46,08 % ни ташкил етмоқда. Қишлоқ хўжалигига қирувчи экин ерлар, лалми ерлар, бўз ерлар, боғлар, яйлов ва пичанзорлар билан қопланган ерларда ҳозирги кунда ерозияга учраш ҳолатлари, деградацияга олиб келувчи омиллар, антропоген омиллар йил сайин ортиб қишлоқ хўжалиги ерларига салбий таъсир қилмоқда. Ҳавонинг йил сайин исиб бориши, ёғингарчиликни камлиги, баъзи экин ерларимизга сув етишмовчилиги нафақат бизда балки бу глобал муаммоларга айланиб бораётгани дар ҳақиқатдир. Чорвачиликни ривожлантириш авваламбор, аҳолини гўшт ва сут маҳсулотларига бўлаётган талабни ошиб бориши яйлов ерлардан фойдаланишни янада орттиради [4]. Қишлоқ хўжалигидаги яйлов

ва пичанзорлар билан банд ерлар 21102,5 минг гектарни (жами қишлоқ хўжалиги ер майдонини 43% ни) ташкил этади. Шундан, 17 млн. 415 минг гектари чўл ҳудудида, 3 млн. 687 минг гектари тоғ ва тоғ олди ҳудудларида жойлашган. Яйлов ва пичанзорларнинг 3 млн. 282 минг гектари ўрмон хўжаликларига доимий фойдаланиш ҳуқуқи билан, 194 минг гектари саноат ва муҳофаа мақсадларида доимий фойдаланиш ҳуқуқи билан, 9 млн. 393 минг гектари қишлоқ хўжалиги корхонларида ижара асосида ажратиб берилган. Қолган 8 млн. 233 минг гектари, шундан 1 млн. 635 минг гектари вақтинча тарқатилмасдан, 6 млн. 598 минг гектари йиллар давомида давлат захирасида фойдаланилмасдан турибди.

Яйлов ва пичанзорларда ҳозирги пайтда чорвани ортиқча боқиш ва ёппасига човани ўтлатиш ҳолатлари натижасида яйлов ерларида эрозия ҳолатлари учраши ва яйлов ерларида деградация учрас ҳолатлари йил сайин кузатиляпти. Геоботаника мониторинг ишларида кузатувлар олиб борилиб яйлов майдонларни 16,4 миллион гектари (78 фоизи) инқирозга учрагани ва 20 фоизи ҳозирги кунга келиб мамлакатдаги яйлов ва пичанзор ўсимликлар сони ҳамда турлари камайиб, маҳсулдорлик 2 баробарга қисқарган (1-жадвал).

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар бўйича яйловларнинг тақсимланиши (Давергеодезкадастр МХ 2015-2019 йй.)

Ҳудудлар номи	Майдони (минг,га) 2015 й	Майдони (минг,га) 2016 й	Майдони (минг,га) 2017 й	Майдони (минг,га) 2018 й	Майдони (минг,га) 2019 й	Майдони (минг,га) 2020 й
Қорақалпоғистон Республикаси	5275,1	5277,5	5277,7	5278,4	5277,8	5175,6
Андижон вилояти	21,3	21,2	21,2	21,2	21,0	21,1
Бухоро вилояти	2543,2	2543,0	2541,3	2540,8	2530,4	2558,1

Жиззах вилояти	757,8	757,8	757,8	757,7	750,5	726,7
Қашқадарё вилояти	1415,3	1408,4	1408,4	1407,3	1407,1	1406,8
Навоий вилояти	8745,6	8745,3	8745,0	8737,7	8747,6	8762,3
Наманган вилояти	152,4	152,4	151,4	151,2	151,1	150,8
Самарқанд вилояти	793,8	797,9	797,7	797,3	797,1	797,1
Сурхондарё вилояти	830,9	830,9	830,8	830,3	826,7	826,5
Сирдарё вилояти	20,5	20,4	20,3	20,2	20,3	20,5
Тошкент вилояти	436,1	440,0	439,9	440,2	440,0	437,6
Фарғона вилояти	23,5	23,5	23,5	23,5	23,5	23,4
Хоразм вилояти	110,1	110,1	109,4	109,4	109,4	109,3
Жами	21125,6	21128,4	21124,4	21115,5	21102,5	21015,8

Изоҳ:Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар бўйича яйловлар ерларининг тақсимланиши. Давергеодезкадастр МХ 2015-20 йй чага маълумотлар асосида 6-йиллик яйлов ерларининг таҳлил маълумотлари [2-3].

Тадқиқот натижалари ва уларнинг муҳокамаси Яйлов ерларни лойиҳалаш мамлакатимизга чорвачилик тармоғини ривожлантиришга жуда муҳим ечим ҳисобланади. Фермерлар ва ер эгаларига чорвачиликни ва ротацион яйловлар ерлардан фойдаланишга лойиҳа харитаси ёрдам бериш, тупроқ сифатини ва уни ривожлантирадиган кўплаб амалиётларни тарғиб қилувчи ердан фойдаланиш тармоғини кўллаб-қувватлаш, чорвачиликни қайта интеграциялашувидаги асосий таълимий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий тўсиқларни тўғридан-тўғри йўқ қилишга ечим бўлади [5].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 23 апрелдаги “Маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларини белгилаш, ер

ресурсларини хатловдан ўтказиш ҳамда яйлов ва пичанзорларда геоботаник тадқиқотларни ўтказиш тартибини янада такомиллаштириш чорва-тадбирлари тўғрисида”ги 299-сон қарорига асосан Республикамизда яйлов ва пичанзорларда геоботаник тадқиқотлар амалга оширилиб келинмоқда [1].

Ушбу қарорнинг 3-иловасига асосасан “Яйлов ва пичанзорларда геоботаник тадқиқотларни ўтказиш” орқали Ўзбекистон Республикаси яйловларнинг ўсимликлар билан қопланганлик даражаси ўтказилган 10,8 млн гектар (жами майдоннинг яъни 51%) да геоботаник тадқиқот натижасига олиб борилди ва ҳолат бўйича таҳлил қилиниб, яйлов ерларнинг деградацияга учраш ҳолати 1990 йилда жами яйлов майдонининг 5% ни ташкил қилган яъни 540 минг гектар яйлов ерларимиз деградацияга учраган аниқланди. 2000 йилда 11% ни 1,2 млн гектар майдонни, 2020 йилда бу кўрсаткичлар ортиб 19% ни яъни жами яйловнинг 2,0 млн гектар яйлов ерларида деградацияга учраб яйлов ўсимликлари камайиб ва йўқолиб бориш ҳолатлари аниқланди. Тахминий ҳисоб-китоб қилиб қўрилса 2030 йилга бориб бу кўрсаткич 30% ни яни 3,2 млн.га яйловлар ерларимиз деградацияга учраш ҳолатлари прогноз қилиши мумкин. Ўтказилган тадқиқот ҳудудлари (Тошкент вилояти Оҳангарон ва Бўстонлиқ туманлари, Жиззах вилояти Фориш ва Зомин туманлари, Қорақолпоғистон Республикаси Тахтақўпир ва Мўйноқ туманлари, Бухоро вилояти, Навоий вилояти Нурота тумани, Сурхондарё вилояти Бойсун тумани, Қашқадарё вилояти Ғузор ва Муборак туманлари) да яйлов ерларнинг тадқиқот олиб борилди. Ушбу ҳудудларда деградацияга учраган яйлов ер майдонлари 2,0 млн гектар (яъни умумий яйлов ер майдонининг 19%), яхши яйлов ер майдонлари 2,6 млн.га (24%), ўрта яйлов ер майдонлари 6,2 млн.га ни ташкил этади. Бу яйлов ерларида тарқалган дориворлар ўсимликлар турлар сони 21 та, қизил китобга киритилган 8 та, зарарли ва захарли 11 та, чорва моллар ейдиган 53 та яйлов ўсимлик турлари аниқланди. Ҳолати тубдан баҳолаш, ҳолати ёмонлашган ва деградацияга учраган майдонларни тиклаш ёки консервация қилиш тадбирларини қилиш тадбирларини йўлга қўйиш учун муҳим омил бўлди.

Хулоса қилиб шуни айтмоқчиманки, яйлов ерлар ҳолатини яхшилаш ва деградация омиллари камайтириш бўйича қуйидаги тавсияларимни келтириб ўтаман:

- Биохилмахилликни сақлаш, деградацияни олдини олиш мақсадида, ҳар 5 йилда геоботаник тадқиқотлар, ҳар йили мониторинг ўтказиб бориш ва яйлов ерларидан фойдаланувчилар учун малака ошириш курсларини ташкил этиш;
- Яйловдан фойдаланувчилар ўз ҳисобларидан деградацияга учраган яйловларини қайта тиклаш;
- Амалда бўлган солиқ ундириш яъни фақатгина фермер хўжаликларидан эмас балки барча яйлов фойдаланувчиларга табақалаштирилган солиқ тўлаш тизимини жорий қилиш;

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 23 апрелдаги “Маъмурий-ҳудудий бирликлар чегараларини белгилаш, ер ресурсларини хатловдан ўтказиш ҳамда яйлов ва пичанзорларда геоботаник тадқиқотларни ўтказиш тартибини янада такомиллаштириш чорва-тадбирлари тўғрисида”ги 299-сон қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий Ҳисобот. -Тошкент: “Ергеодезкадастр” давлат қўмитаси, 2015. - 25-266.
3. Ўзбекистон Республикаси ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида Миллий Ҳисобот. - Тошкент: Давгеодезкадастр қўмитаси, 2020. – 26-27 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитасининг Stat.uz сайти маълумотлар, 2019.
5. Алтиев А.С. “Ер ресурсларидан фойдаланиш тизимини тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш” Тошкент, 2018, 274 б.
6. Бабажанов А.Р., Рўзибоев С.Б. Аҳоли яшаш жойлари кадастри. Тошкент, Тафаккур, 2011

7. Аvezбoев С., Волков С.Н. Ер тузишни лoйихалаш / Дарслик. - Тошкент:
“Янги аср авлоди”, 2004. - 590 б.